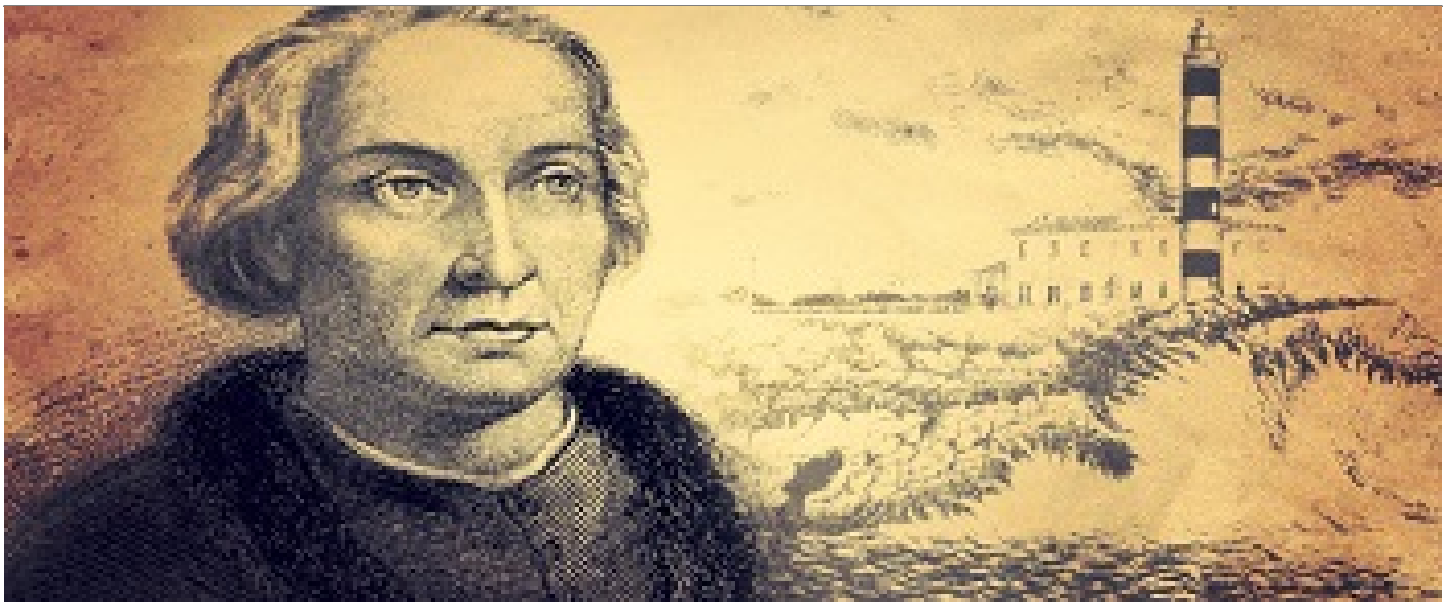

La «Lletra d'En Colom» furtada de la Biblioteca de Catalunya i el que la premsa catalana no ha volgut explicar

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 12-06-2018

Aquests dies la premsa catalana s'ha fet ressò del retorn a la Biblioteca de Catalunya de la «Lletra d'En Colom», que hi fou robada fa una desena d'anys. Però, què és el que no han volgut dir els periodistes catalans, sotmesos encara al discurs historiogràfic espanyol, de la Lletra i d'En Colom?

Fa uns dies que corre la noticia de la devolució a la Biblioteca de Catalunya d'un exemplar de la Lletra d'En Colom que li va ser furtat ara fa una desena d'anys. Els periodistes fan referència a l'any de sostracció, al periple que podia haver seguit, al retorn del document i a un robatori que, curiosament, no va generar cap notícia. Però, més enllà d'això, i com ja és més que habitual entre els nostres periodistes i els nostres mitjans, no hi ha cap dada sobre la transcendència de la Lletra per a la nostra cultura, per a la nostra llengua i per a la restitució de la catalanitat esborrada del barceloní Joan-Cristòfor Colom, Almirall i Virrei de Ferran II de Catalunya.

Per entrar directament al tema, em cal dir que es tracta, ni més ni menys, que de la Lletra que En Colom va adreçar al rei, a En Gabriel Sanxis i a En Lluís de Santàngel, al març del 1493, per la qual els feia saber la seva victòria en la descoberta del Nou Món. De més de constatar que el nom del Descobridor hi és imprès sempre «Colom», fins i tot en les edicions italianes, la catalanitat del document entra pels ulls pel fet mateix que els qui reben la Lletra són membres

El cognom del Descobridor és inequívocament «Colom» a l'edició de la Lletra

de la Cancelleria reial catalana: En Sanxis n'és el Tresorer General i En Santàngel l'Escrivà de Ració. Ultra això, sabem que l'original avui perdut d'aquesta Lletra era escrit en català. D'una banda, perquè En Ferran Colom l'havia catalogada al registre de la seva biblioteca amb el número 14743, amb

Registre de la Biblioteca Colombina, on podem llegir nítidament que la Lletra d'En Colom va ser escrita «en català»

l'anotació següent, que conté el títol també en català: «letra enbiada al escriva de racio, a. 1493, en catalan»[1]. És a dir, que quan el fill de l'Almirall anota la carta al seu registre, l'inscriu amb el títol íntegrament en català. I, d'altra banda, perquè la versió alemanya editada a Estrasburg per En Bartolomesz Küstler, al 1497, precisa que era «traduïda de la llengua catalana i del llatí» [«Getüetschet uss der Katilonischen Zungen und uss dem Latin»[2] . I encara més: explicita amb totes les lletres que En Colom no era italià, sinó «hispà»[3].

«Cristoferens Collon von Hispania», objectiva l'edició alemanya del 1497

En analitzar-ne el contingut, En José Luís Pando ens recorda que el text «clarament diu, amb caràcters gòtics del baix alemany: COLON VON HISPANIA. No admet cap dubte: colon von Hispania. No diu Columbus de Ligúria, ni Colombo de Gènova, no; diu el que diu i el que –ja crec– és»[4]. Llavors, una conclusió s'imposa amb una gran força lògica: si En Colom era hispà, com que sempre va ser tractat d'estranger a Castella, és que havia de ser català. I podia escriure i escriuria perfectament en català. I aquest era el perill. Per En Luis Ulloa, «al 1493 es féu una edició en català de la famosa carta d'En Colom a En Lluís de Santàngel, escrivà de ració de Ferran el Catòlic. Doncs, bé: tots els exemplars d'aquesta edició han desaparegut, tots, fins i tot el del mateix fill de l'Almirall»[5].

Fins avui hi ha hagut un cert debat, menystingut i obviat pel món acadèmic, per saber si les catalanades i els catalanismes continguts al text de la Lletra podien delatar l'origen català d'En Colom. Com és natural, la majoria d'erudits han defensat a tort i a dret, o acceptat sense el més mínim sentit crític, que el Gran Almirall va escriure el text en castellà, perquè, donaven per sobreentès que era genovès i que servia, a més a més, amb la seva armada, la reina de Castella. Però els estudis dels darrers cent anys, des de l'Ulloa ençà, desmunten aquest mite de forma tan radical com rigorosa. I res del que es defensa encara avui a les universitats espanyoles (incloses les catalanes, que en aquest punt precís de la història, fan un seguidisme servil i irracional dels postulats feixistes en tot el tema americà) no té res a veure amb els mots que En Colom va deixar escrits en aquesta Lletra, que és un dels documents més antics que tenim sobre la primigènia colonització americana, i que planteja els fonaments de la història d'una manera absolutament nova i més respectuosa amb els fets. I així ho resumia l'Ulloa ja a l'any 1928: «Fins ara, els crítics i historiadors, aliens per complet a la veritat respecte a la pàtria d'En Colom (Catalunya) i dominats per la superstició de Gènova, han cregut en general que l'edició prínceps fou alguna de les edicions en castellà, tot i que no ha faltat qui donés la primacia a una de les llatines. Jo no considero acceptable ni l'una cosa ni l'altra». I reblava: «Al meu parer, l'edició catalana fou la primera de totes. Encara més: el text castellà és una traducció de l'original català»[6].

Actualment, la Frauke Gewecke, al seu estudi sobre la influència del Nou Món sobre la vella Europa, ha corroborat novament l'origen català de la carta d'En Colom. Segons ella, «l'original que va servir per aquesta traducció alemanya, tal com diu el text mateix, va ser una carta catalana, que molt possiblement van fer arribar uns mercaders alemanys establerts a Barcelona» a Estrasburg[7]. Per l'autora alemanya, «aquest text és molt possiblement idèntic al que es diu perdut de la versió impresa en català que el fill d'En Colom, Ferran, deia ell mateix que posseïa»[8].

L'evidència de la catalanitat de la gesta colombina, segons la interpretació d'aquesta Lletra, és prou notòria si ens cenyim a un paràgraf del text en què En Colom diu a En Santàngel que va passar a les Índies «amb l'armada que els il·lustríssims Rei i Reina nostres senyors em van donar»[9]. Ara bé: com que En Santàngel, com a català que era, no podia ser súbdit dels reis de «Castella», és lògic inferir-ne que, aquí, el fragment relatiu als «il·lustríssims Rei i Reina nostres senyors» només pot fer referència als monarques com a senyors de Catalunya. O, a tot estirar, de la Corona d'Aragó. I, així mateix, ho ha observat En Manuel Bestratén, car, en comentar aquest paràgraf, escriu que «la qual cosa ens fa pensar que, tenint en compte que tant Santàngel com Sanches eren súbdits de la Corona d'Aragó, que Colom s'identifiqui aquí igual que ells, podria entendre's que també ho era»[10]. Podria entendre's i, per descomptat, s'entén.

Conformement, la Lletra posa alhora en evidència que la descoberta no va ser obra només del regne de Castella, sinó que també hi prengueren part d'altres regnes hispans, per tal com En Colom hi diu explícitament que «el nostre Redemptor donà aquesta victòria [del descobriment] als nostres il·lustríssims Rei i Reina i als seus regnes famosos de tan alta cosa»[11]. Donat que, novament, En Colom empra el terme «nostres» per referir-se als reis; i donat que, tractant-se d'En Santàngel, aquests monarques només podien al·ludir als reis de Catalunya, cal inferir d'aquí que els «seus regnes famosos» havien de ser necessàriament els catalans o, en darrer terme, els hispànics; però mai només i únicament, i de forma excloent, els castellans.

A més a més, sabem també que el patrocinador de l'empresa és el rei català per la capçalera de la versions llatines de la Lletra tramesa a En Gabriel Sanxis. Aquí, En Colom, ultra deixar clar que fou «enviat per l'invictíssim Ferran, rei de

les Espanyes»[12] a les noves terres de la Mar Oceana, alhora evidencia que adreça la carta a En Gabriel Sanxis, «el seu sereníssim Tresorer»[13]. Però, per això com el concepte de «les Espanyes» inclou geogràficament i política els reialmes de la Monarquia Catalana, i per tal com En Sanxis no va ser mai el tresorer de cap rei de Castella i sí, en canvi, que ho va ser dels reis de la Nació Catalana, he de concloure que aquí, novament, el personatge en qüestió que posseeix el títol de «Rei de les Espanyes» és el Rei català.

També ho va observar semblantment l'Aurelio Tió, membre que va ser de l'Acadèmia Porto-riquenya de la Història, el qual va fer notar que el canvi del patrocinador a les diverses edicions de la Lletra té unes clares connotacions polítiques. Mentre el text enviat a En Sanxis era adreçat «al Rei de les Espanyes», a parer d'En Tió, «successives edicions de la carta d'En Sanxis foren expressament alterades perquè s'hi llegís "molt invictes Ferran i Isabel Reis d'Espanya", aparentment per raons de protocol o per la gelosia política que sempre existí entre Castella i Aragó. És d'observar que també es castellanitzà el cognom Sanxis per Sánchez, potser per motius idèntics. Com sigui que el cert és que tant En Santàngel com En Sanxis foren els oficials que proveïren el gruix dels diners per a l'Armada, dels fons del Tresor d'Aragó exclusivament [...], En Colom va preparar els seu primer missatge per a En Sanxis amb referència exclusiva a En Ferran, Rei d'Aragó»[14]. Però, amb tot i això, ni el canvi de «les Espanyes» per «Espanya», no va poder impedir que el rei no fos en cap moment anomenat de «Castella». La qual cosa torna a ser més que significativa. Especialment perquè, a nivell internacional, tot sovint els reis catalans, que tenien sota el seu poder el domini de la majoria de regnes hispànics, també eren designats com a «reis d'Espanya».

L'evidència de catalanitat d'aquesta Lletra entra també pels ulls si tenim present que el seu traductor al llatí fou l'Alexandre de Coscó i que En Lluís de Corbera hi va afegir un «Epigrama» introductori; raó per la qual En Juan Gil, a més de constatar que el text té «un punt de vista molt aragonès»[15] –o sigui, català–, sentencia que «el regne d'Aragó esdevé el primer pregoner de la glòria peninsular; era lògic, atesa la seva rellevant projecció mediterrània i la importància dels seus interessos a Itàlia»[16]. Si, doncs, el «regne d'Aragó» –que no és res més que en termes despolititzats la Nació Catalana– esdevé el principal pregoner de la glòria peninsular, potser ja podem interpretar que això era així perquè la glòria peninsular li pertanyia per dret. Perquè En Colom era català, perquè ho era aquella expedició i perquè el rei Ferran era també rei dels catalans.

Quant a les edicions de la Lletra que contenia aquest revelador «Epigrama», encara puc aprofitar per dir que el text contenia a les tres edicions de Roma i de París del 1493, a la d'Anvers del mateix any i a les dues de Basilea de l'any 1494[17], el mateix «Epigrama» en llatí del bisbe de Montpelòs, avui Irsina, Lluís de Corbera –a guisa de salutació o de colofó, segons el cas–, adreçat a l'«Invictíssim Rei dels Hispans», que, traduït, deia:

«Ja no hi havia terror per afegir als triomfs hispànics

I l'orbe era poc per a forces tan grans.

Ara, però, la regió descoberta entre les ones d'Orient,

Augmentarà, magne Bètic, en molt els teus títols.

Aquest favor cal atribuir-lo, pel mèrit, al descobridor Colom,

Però l'agraïment major cal tenir-lo amb el Déu celestial,

Que prepara nous reialmes a ser dominats per tu i per ell».

Els mots d'En Lluís de Corbera, doncs, són explícits. Com a català, lloa les gestes del seu rei, que en cap cas pot ser el de Castella. Per això mateix –perquè entén que el rei Ferran ha actuat en tant que monarca català–, l'anomena «Rei dels Hispans» i no pas «dels Castellans». I és al monarca català a qui atribueix l'augment de les noves conquestes d'En Colom i a qui atorga el domini d'aquests nous reialmes.

En aquest sentit, quan En Juan Gil glossa aquest petit poema laudatori, comenta: «L'epigrama adjunt de Ludovic de Corbaria (bisbe llavors de Montpelòs a la Basilicata), dedicat a En Ferran el "Bètic", augura que "la regió descoberta en les llunyanes ones" anava a engrandir el nom del rei»[18]. Del rei de Catalunya, cal precisar.

Però no tan sols la Lletra tenia una òptica catalana, pel fet que el seu traductor fos un Coscó i que l'epigrama final li va afegir un Corbera, sinó que la primera edició va ser impresa a Barcelona. Com ha indicat En Ferran Soldevila, «En

Gabriel Sanxis féu imprimir a Barcelona la carta que li va ser adreçada. Se sap que existí una edició catalana de la carta a En Santàngel i al catàleg de la Biblioteca de Sevilla se n'esmenta un exemplar, avui desaparegut»[19]. Desaparegut l'exemplar i tota l'edició sencera. Cosa que ens porta directament a la sospita que si es volia destruir precisament aquesta edició de la Lletra colombina era molt possiblement perquè deixava a entendre que havia de ser l'edició original que, per torna, reflectiria alhora la llengua materna d'En Colom.

Però això no va impedir que els estudiosos trobessin a les edicions castellanes de la carta, gran nombre de catalanades i catalanismes. Massa, per cert. Mai no van saber-ne donar una explicació científica. L'Ulloa, altrament, observa que, quan al 1890 va aparèixer a Espanya una d'aquestes edicions castellanes, «un eminent erudit, que ocultà el seu nom sota les inicials M.K., acompanyà amb notables comentaris una segona reedició d'aquesta, feta a Londres per la Llibreria Quaritch, i va posar en relleu al text castellà ni més ni menys que QUARANTA-SIS catalanismes»[20]. Davant una evidència tan contundent, l'Ulloa no pot estar de demanar-se: «Però, quin és l'origen de tan nombrosos catalanismes? Per qui llegeix els comentaris d'M.K., no hi ha dubte que l'esperit crític d'aquest comentador fou assaltat, com per un llampec, del dubte que En Colom podia tenir quelcom de català. Nogensmenys, és tan fort l'imperi dels prejudicis, tan tirànic l'influx de les opinions vulgars, que el penetrant crític retrocedí espantat davant el seu propi descobriment, i en lloc d'induir: "investiguem si En Colom no fou català", conclogué: "com que no és possible atribuir a En Colom aquests catalanismes", cal admetre que provingueren de la transcripció o còpia efectuada per un català»[21]. Però, si com avui dia sabem i podem demostrar, En Colom era el barceloní Joan Colom i Bertran, els catalanismes provindrien tan sols de la traducció castellana de la Lletra, com l'Ulloa objectivava i la traducció alemanya prova renovadament, tant amb la indicació que és «traduïda del català», com de l'evidència irrecusable que el Gran Almirall era «hispà».

Per això mateix, algunes d'aquestes proves, ampliades amb d'altres conclusions pròpies, han portat En Charles Merrill, filòleg i historiador nord-americà, a defensar que «la Lletra de les Índies no és tan sols la primera peça escrita per un europeu sobre el Nou Món; no és tan sols «un dels documents més importants de la història universal», sinó que és a l'ensems un dels treballs més significatius i valuosos de la història de les lletres catalanes»[22]. De les lletres catalanes, sí. Però també, atesa la catalanitat d'En Colom, un dels documents més importants i transcendents de la història de Catalunya. Això és el que la premsa catalana no ha dit. Això és el que la premsa catalana, una vegada més, no ha volgut dir.

Jordi Bilbeny

NOTES I BIBLIOGRAFIA:

[1] HERNANDO COLÓN, Abecedarium B y Supplementum; edició facsímil dels manuscrits conservats a la Biblioteca Colombina de Sevilla, Fundació Mapfre América – Cabildo de la Catedral de Sevilla, Madrid, 1992, B 14743, p. 369.
[2] CARLOS SANZ, La Carta de Colón anunciando la llegada a las Indias y a la Provincia de Catayo (China); reproducció facsímil de les 17 edicions conegudes, Gráficas Yagües, Madrid, 1958, p. 13 de l'edició alemanya.

[3] Vg. JOSÉ LUIS DE PANDO VILLARROYA, Colón y la Carta en alemán; Pando Ediciones, Madrid, 1987, p. 40.

[4] Ídem, p. 11.

[5] LUIS ULLOA, El Pre-Descubrimiento Hispano-Catalán de América en 1477. Xristo-Ferens Colom, Fernando el Católico y la Cataluña Española; Librairie Orientale et Américaine Maisonneuve Frères, Éditeurs; París, 1928, p. 67.

[6] Ídem, p. 68.

[7] FRAUKE GEWECKE, Wie die neue Welt in die alte kam; Deutschen Taschenbuch Verlag-4568, Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung GmbH u. Co. KG, Stuttgart, 1986, p. 128, nota 16.

[8] Ídem.

[9] La Carta de Colón anunciando el Descubrimiento; edició de Juan José Antequera Luengo [de la Lletra impresa a Barcelona el 1493 per En Pere Posa i En Pere Bru], Alianza Editorial, S. A.; Madrid, 1992, p. 43.

[10] MANUEL BESTRATÉN i SABATÉ, «Breus reflexions a l'entorn de la primera Carta que va escriure el descobridor Cristòfol Colom al seu amic Lluís de Santàngel anunciant-li el descobriment d'un Nou Món»; Butlletí del Centre d'Estudis Colombins, núm. 31, Setembre 2003, p. 32-33.

[11] La Carta de Colón anunciando el Descubrimiento; ob. cit., p. 54.

[12] Cf. C. SANZ, ob. cit., p. 1 de l'edició d'Anvers, de 1493; p. 3 de les dues edicions de Basilea, de 1494 i p. 3 de les tres edicions de París, de 1493.

[13] Ídem.

[14] AURELIO TIÓ, Dr. Diego Alvarez Chanca (Estudio Biográfico); Publicaciones de la Asociación Médica de Puerto Rico, Barcelona, 1966, p. 31.

[15] JUAN GIL, Mitos y utopías del Descubrimiento: I. Colón y su tiempo; Alianza Universidad-577, Alianza Editorial, S.A.; Madrid, 1989, p. 59.

[16] Ídem, p. 60.

[17] Cf. C. SANZ, op. cit., p. 8 de les dues edicions romanes de l'Stephanus Plannck i p. 6 de l'altra edició feta a Roma per l'Eucharius Argenteus; p. 2 de les tres edicions parisenques d'En Guiot Marchant; p. 8 de l'edició d'Anvers d'En Thierry Martens i p.18 i 15 de les de Basilea, d'En Jacob Wolff i d'En Johannes Bergman d'Olp, respectivament.

[18] J. GIL, ob. cit., p. 60.

[19] F. SOLDEVILA, Historia de España; Ediciones Ariel, S.L.; Barcelona, 1954, tom III, p. 68.

[20] L. ULLOA, ob. cit., p. 69.

[21] Ídem.

[22] CHARLES J. MERRILL, «Cal tenir la primera Carta de les Índies com una obra de les lletres catalanes?»; [2a part] Terra Rubra, any 6, Tarroja, juliol-agost de 1995, núm. 35, p.6.